

**Волинська обласна рада
Управління культури, з питань релігій та національностей
Волинської обласної державної адміністрації
Волинський краєзнавчий музей
Кафедра музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної
діяльності Волинського національного університету імені Лесі Українки**

Волинський музейний вісник

Науковий збірник

Випуск 10

Луцьк, 2020

УДК 069.01
В 67

Волинський музейний вісник: Наук. зб.: Вип. 10. / Упр-ня культури, з питань релігій та національностей. Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. музеєзнавства, пам'яткознавства та інформ.-аналіт. діяльн. ВНУ імені Лесі Українки; упоряд. Є. І. Ковальчук. Луцьк, 2020. – 188 с.

У випуску вміщено статті з історії та практики музейної та пам'яткоохоронної справи на Волині та в Україні. В окремих розділах опубліковано матеріали Десятого круглого столу «Музейна справа на Волині: історія, теорія і практика» та Дев'ятнадцятих читань пам'яті В'ячеслава Липинського ««Провідна верства» та її роль у житті народу».

Видання розраховане на науковців, музейних, освітніх працівників, студентів, краєзнавців.

Редакційна група

Гаврилюк Світлана Віталіївна – докторка історичних наук, професорка, завідувачка кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Ковальчук Євгенія Іванівна – кандидатка історичних наук, доцентка кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності Волинського національного університету імені Лесі Українки, заступниця директорки з наукової роботи Волинського краєзнавчого музею.

Мігас Микола Васильович – учений секретар Волинського краєзнавчого музею.

Чибирак Світлана Вікторівна – кандидатка історичних наук, доцентка кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності Волинського національного університету імені Лесі Українки, провідна наукова співробітниця науково-експозиційного відділу етнографії та народних промислів Волині Волинського краєзнавчого музею.

Рецензенти

Гаврилюк Олександр Никифорович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та археології Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Мірошніченко-Гусак Людмила Андріївна – кандидатка історичних наук, завідувачка науково-експозиційного відділу етнографії та народних промислів Волині Волинського краєзнавчого музею.

Відповідальна за випуск: *Оксана Важатко*

Рекомендовано до друку:

Науково-методичною радою Волинського краєзнавчого музею
(протокол № 7 від 18 листопада 2020 року);

Вченою радою факультету історії, політології та національної безпеки
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 3 від 24 листопада 2020 року).

Видання здійснене в рамках Регіональної програми розвитку культури, мистецтва та охорони культурної спадщини у Волинській області на період 2016–2020 рр.

Тарас Верба,
завідувач науково-експозиційного відділу
давньої, середньовічної та нової історії Волині
Волинського краєзнавчого музею,
м. Луцьк

ДІЯЛЬНІСТЬ ЗИГМУНТА ЛЕСЬКОГО ІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ АРХЕЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ НА ВОЛИНІ (1929-1938 рр.)

Розглянуто основні аспекти наукової діяльності керівника відділу праісторії Волинського музею, археолога Зигмунта Леського в часи роботи у музеї. Проаналізовано його працю із дослідження та збереження археологічної спадщини. Визначено роль дослідника у формуванні фондів Волинського музею.

Ключові слова: Волинський музей, З. Леський, археологія, міжвоєнний час.

Постановка наукової проблеми та її значення. Проблема систематизації та структуризації знань про археологічні дослідження міжвоєнного часу на Волині досі не знайшла належного висвітлення в окремих наукових працях. Ідеологічна боротьба комуністичного режиму з міжвоєнним науковим та культурним спадком краю та його замовчування призвели до фрагментарного та поверхневого огляду доробку вчених, що працювали у 1920–1930-х рр. на Волині. Залишається неповністю розкритою і роль особистостей у розвитку регіональних досліджень. Незначна кількість наукових праць, які були написані про археологічні дослідження проведені Волинським музеєм, присвячені переважно діяльності Я. Фіцке і висвітлюють здебільшого його доробок.

Аналіз досліджень проблеми. Проблема відтворення процесів розвитку археологічної науки у Волинському воєводстві загалом та Волинському музеї у Луцьку зокрема знайшли висвітлення у працях А. Гачола, Г. Охріменка, О. Златогорського, М. Кучинка. Окрема обширна та детальна біографічна публікація присвячена З. Леському видана під авторством Є. Куснежа. Музезнавчі аспекти діяльності археологів міжвоєнного часу викладені у працях Є. Ковальчук, Н. Кінд-Войтюк, Ю. Мазурика. Окремі питання формування археологічної збірки у 1920-1930-ті рр. описала Н. Пушкар.

Мета і завдання статті. Мета статті – провести аналіз наукової спадщини З. Леського у міжвоєнний час, визначити його вплив на розвиток регіональної науки та значення для формування археологічної збірки Волинського музею в Луцьку.

Виклад основного матеріалу. Першим працівником Волинського музею, який почав проводити повноцінні археологічні дослідження став З. Леський, польський осадник родом із Варшави. Достеменною інформацією про освіту вченого поки не віднайдено, однак за спогадами нащадків, він був добре обізнаний з історією, археологією, цікавився етнографією. З. Леський переїхав на Волинь у 1920-х рр. та оселився у с. Коршів. Тут він одружився з місцевою шляхтянкою Марією Дувіклер. У 1929 р. З. Леський став керівником відділу праісторії у новоствореному Волинському музеї і займав цю посаду до свого тимчасового звільнення у 1938 р. З. Леський ще до початку роботи у музеї самостійно проводив археологічні розвідки у с. Коршів. Також він зібрав значну колекцію різночасових артефактів з Волині, яку протягом 1930-х рр. дарував та продавав Волинському музею [7, с. 21–30].

Одними з найгрунтовніших досліджень, проведених З. Леським, були розкопки на території пам'ятки «Замчисько» у с. Коршів. Перші незначні роботи на пам'ятці дослідник проводив самостійно у 1922, 1926, 1927 та 1929 рр. А вже у 1934 р. З. Леський спільно з польською дослідницею О. Карпінською розпочав більш масштабні дослідження, під час яких було виявлено старожитності лужицької культури епохи бронзи – раннього заліза [7]. В 1935 р. З. Леський імовірно проводив розкопки самостійно, хоча згадок про це немає, однак передані за цей рік знахідки засвідчують археологічну активність на пам'ятці. У 1936 р. дослідження були поновлені вже за участі нового директора Волинського музею Я. Фіцке. Протягом тижня у другій половині вересня науковці довершили польові роботи. В їх ході було розкопано та досліджено 4 землянки періоду середньовіччя. Недалеко від пам'ятки було виявлено та розкопано ще одне аналогічне житло [10]. Під час робіт З. Леський склав детальний план городища із зазначенням решток фортифікаційних споруд, існуючої забудови, назв урочищ та інших географічних об'єктів. У 1937 р. результати робіт були опубліковані у авторитетному виданні «Przegląd Archeologiczny». Судячи із записів у інвентарних книгах, З. Леський проводив розвідкові роботи також в період 1937-1938 рр., однак

звітної інформації про це не виявлено.

Матеріали із досліджень на городищі «Замчисько» стали важливим доповненням для фондів музею, адже включали широкий спектр різночасових знахідок. З робіт 1929 р. З. Леський продав музею наступну колекцію знярядь епохи неоліту: крем'яний скребок, крем'яний серп, 1 крем'яну та 4 кам'яні сокири. Крім того, музею було передано 3 крем'яні пластини, чотириохгранну кам'яну сокиру, крем'яний наконечник, крем'яний серп, 29 відщепів, фрагмент посудини епохи бронзи.

Після робіт 1934 р. до музею потрапила колекція яка включала артефакти періоду неоліту та епохи бронзи. Серед матеріалів зокрема були: кам'яна шліфувана сокира, 2 кам'яних розтирачі, 6 відщепи, 4 пряслиця, понад 60 неорнаментованих фрагменти ліпних посудин періоду неоліту неоліт, більше 30 фрагментів посудин з шнуровим орнаментом епохи бронзи.

Збірка знахідок польового сезону 1935 р. складалася з 7 залізних ножів, кресала, 2 пряжок, 2 фрагментів гончарного посуду, частини кістяного ковзана та 4 глиняних пряслець періоду середніх віків, а також включала колекцію неолітичних артефактів: 2 сокири, 20 крем'яних відщепів, 5 фрагментів сокир, 9 цілих крем'яних пластин та 2 фрагменти, 4 скребки. За результатами досліджень на коршівському городищі, проведених у 1936 р., З. Леський передав музею глиняне пряслице, кістяне шило, 2 фрагменти кістяного гребеня та кістяну шийну прикрасу періоду середніх віків, а також фрагмент кам'яної сокири періоду неоліту і 33 крем'яних відщепи. В наступному році музейні фонди було поповнено середньовічними залізними наконечниками стріл у кількості 4 штук, оселком, глиняною намистиною, серією із 49 фрагментів орнаментованого гончарного посуду, а також 9 крем'яними відщепами, кам'яною сокирою та 15 фрагментами ліпного посуду імовірно періоду неоліту. У 1938 р. науковцем було передано та опрацьовано з Коршева невелику колекцію всього із трьох предметів – крем'яного скребка, фрагменту кам'яної сокири періоду неоліту та середньовічного оселка. В інвентарній книзі також є записи про передавання З. Леським знахідок з Коршева, що однак не мають хронологічної прив'язки до досліджень. Ця збірка включала 10 фрагментів ліпного посуду з вдвленим орнаментом, імовірно лужицької культури, середньовічний бронзовий браслет та залізний наконечник періоду Київської Русі [5].

Ще однією місцевістю, де активно працював З. Леський було с. Дерев'яне Рівненського повіту. В ході польового сезону 1935 р. З. Леський провів дослідження тілопального могильника римського часу, що зробило його відомим у наукових колах Польщі. Під час робіт було відкрито площу у 40 м² на якій виявлено 4 кремаційних інвентарних поховання, з них три жіночих та одне чоловіче.

Жіночі поховання 1 та 2 були здійснені за обрядом повного трупоспалення, а глибина виявлення становила 1,75 м від рівня денної поверхні. Супровідний матеріал поховання 1 складався з 2 урн, 7 посудин-приставок та глиняної намистини. Поховання 2 мало менш чисельний інвентар до якого входили 1 урна, 3 посудини-приставки, 1 скляна намистина та кістяний гребінь. Весь посуд з поховань був кружальним та мав форми типові для носіїв вельбарської культури [8, с. 60].

Інші два поховання було виявлено на глибині 2 м від рівня денної поверхні. Поховання 3 належало жінці і було здійснене за обрядом повного трупоспалення, поряд із ним виявлено чоловіче поховання, здійснене за обрядом часткової кремації. Чоловіче поховання було орієнтоване по лінії північ – південь, а залишковий остеологічний матеріал представлений великою стегноюю та гомілковими кістками. Загалом, поховальний інвентар складався з 2 ліпних урн, 3 ліпних посудин-приставок, частини кістяного гребеня, бурштинової намистини, глиняного пряслиця, фрагмента бронзового дроту, пошкодженої фібули та 2 залізних пряжок. За обрядом та інвентарем дослідник відніс поховання до пшеворської культури. Загалом З. Леський продатував пам'ятку III–V ст. н. е. [8, с. 61] Також в ході робіт у культурному шарі було виявлено 3 фрагменти посуду та 94 фрагменти посуду римського часу та тваринні кістки.

Вчений проводив регулярні археологічні роботи у с. Городок, де було виявлено пам'ятки неоліту, епохи бронзи та періоду середньовіччя. З цих пам'яток походила збірка, накопичена та передана З. Леським, в період 1934–1936 рр. Так, у 1934 р. археолог дарував музею частину посудини з шнуровим орнаментом епохи бронзи; кам'яний розтирач, 2 фрагменти сокир, 3 фрагменти ліпного посуду періоду неоліту. В наступному році збірка поповнилася середньовічним глиняним пряслицем, 5 фрагментами ліпного посуду КЛСК, один з яких був прикрашений лінійним орнаментом. Також, під час розкопок 1936 р. в с. Городок було випадково виявлено 2 жорна і фрагменти двох посудин з шнуровим орнаментом епохи бронзи. Крім того до збірки увійшли предмети без точного року їх виявлення: частина крем'яної сокири, 2 крем'яних ножі, відщеп періоду неоліту, глиняне пряслице, 2 фрагменти скроневих кілець та залізний ніж періоду середньовіччя.

Кульмінацією досліджень в Городку можна вважати розкопки 1936 р. курганного могильника, якими керував Я. Фіцке. Під час експедиції З. Леський заклав розвідкову траншею на прилеглий до місця

розкопок поселенській пам'ятці. В ході робіт було досліджено тілопокладне поховання V ст. до н. е. та 3 житла городоцько-здовбицької культури [5].

З. Леський досліджував і пам'ятки Луцька. В період з 5 по 17 квітня 1937 р. по вул. Пілсудського, 161 (зараз вул. Героїв УПА) він спільно з Я. Фіцке провів розкопки в ході яких на глибині близько 1 м від рівня денної поверхні було виявлено 6 овальних заглиблених споруд періоду середньовіччя. В заповненні об'єктів виявлено керамічний та остеологічний матеріал. Під середньовічними об'єктами було виявлено культурні нашарування періоду неоліту та епохи бронзи [9]. Результативність досліджень підтверджується значною колекцією переданих матеріалів, яка включала 157 фрагментів посуду періоду середньовіччя, частину жорен, крем'яні відщепи, 14 фрагментів ліпного посуду епохи бронзи [5].

Осіною того ж року під керівництвом З. Леського було проведено археологічні роботи по вул. Крижовій, що знаходилася у луцькому передмісті Гнидава. Під час розкопок вдалося дослідити житлову споруду з двома опалювальними пристроями, яку вчені датували періодом середньовіччя [10, с. 14]. З цих розкопок походила колекція фрагментів гончарного посуду та часток обпаленої глини кількістю 490 одиниць.

У 1935 р. З. Леський передав частину оселка періоду середніх віків та фрагмент посудини з шнуровим орнаментом, виявлені в Луцьку біля сирітського будинку. З Луцька походять передані ним в різні роки середньовічна гончарна посудина, знайдена на вул. Кафедральній, 5 фрагментів посуду та кістяне шило періоду середньовіччя із замку Любарта.

Одним із місць, де волинські археологи працювали стабільно протягом багатьох років підряд, була цегельня Глікліха у луцькому передмісті Гнидава. Окремими розкопками в різні роки керував Леський. З досліджень 1936 р. археолог передав розтирач кам'яний періоду неоліту та колекцію середньовічних предметів, яка складалася з фрагментів неорнаментованого посуду та остеологічних решток кількістю біля 400 предметів, а також з понад 500 фрагментів середньовічного посуду з хвилястим та лінійним орнаментом. Вся колекція була отримана в ході дослідження 7 середньовічних жител. Завдяки поновленню розкопок у 1937 р., фондова збірка поповнилася фрагментами ліпного посуду, прикрашеного штриховим орнаментом, сокирою кам'яною, які відносилися до КЛСК, а також значною колекцією фрагментів гончарного посуду, глиняними тягарцями, залізним наконечником стріли та кістяним шилом періоду середньовіччя. В 1938 р. до музею надійшло лише 18 фрагментів ліпного посуду епохи бронзи. За роки досліджень З. Леський передав з цегельні Глікліха також колекцію предметів періоду неоліту: біля 300 фрагментів посуду КЛСК та синхронні їм пряслиця, 2 кам'яних сокири, жорна, розтирач, які імовірно відносилися до епохи брози та понад 200 фрагментів середньовічного посуду [5].

З. Леський активно проводив розвідкові роботи, які полягали у зборі підйомного матеріалу та складанні планів пам'яток. Метою розвідок було виявлення нових пам'яток археології та перевірка стану збереженості вже відомих. В ході таких обстежень в с. Білосток у 1936 р. З. Леський зібрав 57 фрагментів гончарного посуду періоду середньовіччя. В ході спільних розвідок 1937 р. з Я. Фіцке у с. Вишків було зібрано крем'яні відщепи та колекцію середньовічних знахідок, що включала 21 фрагмент посуду з хвилястим та лінійним орнаментом. Під час обстеження Білівського городища вченим було зібрано та передано до фондів музею фрагменти випаленої глини та шліфований камінь, який можливо був розтирачем. Заразом Леський передав колекцію фрагментів гончарного посуду з Новожуківського городища.

З розвідок у с. Чорниів, що біля Устилуга походять 4 вінця гончарних посудин періоду середньовіччя. Також середньовічний посуд було передано З. Леським і з Торговиці. На Замковій горі в Острозі вченим було виявлено частину ритуальної посудини, що хронологічно відноситься до лужицької культури. З. Леський передав у музей знайдений ним у Дубовій Корчмі фрагмент крем'яного серпа [5].

З. Леський брав активну участь у пам'яткоохоронній роботі. Завдяки його поданню до Консерваторського управління у 1937 р. було зупинено руйнування замчиська ранньомодерного часу біля с. Пересопниця. [10, С. 17–18]. Крім власних досліджень дослідник брав участь у більшості археологічних робіт тогочасного директора Волинського музею Я. Фіцке. Останній високо оцінював свого колегу і в особистій переписці з проф. Т. Рейманом зазначав, що «Леський розбирається в багатьох речах» [6].

Висновки та перспективи подальших досліджень.

З. Леський, працюючи на посаді керівника відділу праісторії Волинського музею відновив професійний рівень регіональної археологічної науки, яка занепала після Першої світової науки та заклав підґрунтя для становлення Луцька як воєводського наукового центру. Вчений залишив вкрай мало публікацій, однак його вклад в наповнення фондів Волинського музею важко переоцінити. Загальна кількість переданих З. Леським предметів, по неповних та найповерхневіших даних становить біля 2000

артефактів, при їх загальній кількості у фондах, станом на 1938 р., у 9000. Особливо цінним був вклад З. Леського у дослідження старожитностей періоду неоліту, епохи бронзи, римського часу та середньовіччя. Більшість предметів переданих вченим були втрачені в ході Другої світової війни, натомість збережена частина доступна до опрацювання, що дає перспективи подальших досліджень сучасними науковцями.

Джерела та література

1. Археологічна спадщина Яна Фіцке / за заг. ред. Г. Охріменка. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005. 488 с.
2. Ковальчук Є. І. Польський період історії Волинського краєзнавчого музею (1929–1939 роки). *Праці Центру пам'яткознавства*. Київ, 2014. вип. 25. С. 108–120.
3. Кучинко М., Златогорський О. Пам'ятки археології Луцького району Волинської області: навчальний посібник. Луцьк: Волинські старожитності, 2010. 280 с.
4. Кучинко М., Охріменко Г., Златогорський О. Археологічні пам'ятки Волинської області (матеріали до «Зводу пам'яток історії та культури України. Волинська область»). Луцьк: Вежа-Друк, 2017. 710 с.
5. Фонди Волинського краєзнавчого музею. Облікова фондова документація. Інвентарна книга за 1929–1939 рр. Т. III.
6. Jan Fitzke: archeolog, badacz przeszłości Wołynia, muzeolog. *Z Wołynia 1936-1939 / zebra., oprac. A. Gaczol, W. J. Kowalów. Ostrog : Wołanie z Wołynia, 2009. 307 s.*
7. Kuśnierz J. Zygmunt Leski (1896-1965), archeolog z Muzeum Wołyńskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Łucku – szkic biograficzny. *Волинський музей: історія і сучасність: наук. зб.* Луцьк, 2009. Вип. 4. С. 21–30.
8. Leski Z. Prace archeologiczne na Wołyniu. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1936. R. XI. Z. 4–5. S. 60–61
9. Nowe wykopaliska. *Z Otchłani Wieków*. Poznań, 1937. R. XII, Z. 11-12. S. 81–82
10. Sprawozdanie z działalności Wołyńskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk za lata 1935-1937. Luck, 1938. 61 s.

УДК 061.1:069

Світлана Гаврилюк,

*докторка історичних наук, професорка,
завідувачка кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства
та інформаційно-аналітичної діяльності
Волинського національного університету
імені Лесі Українки,
м. Луцьк*

МУЗЕЙ СВІТУ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19: ПРОБЛЕМИ І ДОСВІД ВИЖИВАННЯ

У статті висвітлюється діяльність музеїв світу в умовах COVID-19, аналізується вплив пандемії на їх безпеку, збереження колекцій, фінансовий стан, комунікацію, життєдіяльність загалом. Особливе місце відводиться ролі ЮНЕСКО, міжнародних музейних організацій, Українського національного комітету ICOM (Міжнародної ради музеїв), ICCROM (Міжнародного центру досліджень у галузі консервації та реставрації культурних цінностей) щодо консолідації зусиль для пошуку нових напрямів руху, активізації нарощення потенціалу музеїв, соціального захисту музейного персоналу, оцифруванню та інвентаризації колекцій, розробки онлайн-контенту.

Ключові слова: пандемія COVID-19, музей, ЮНЕСКО, міжнародні музейні організації, Український національний комітет ICOM, ICCROM.

Постановка наукової проблеми та її значення. У нинішньому динамічному світовому соціумі важливу роль продовжують відігравати музейні заклади усіх профілів. Саме вони є вагомим містком між минулим і сучасним, забезпечуючи вивчення, збереження і представлення кращих надбань людства, популяризуючи набуті впродовж століть традиції поколінь, формуючи ментальність націй і відповідно світоглядну політику держав. Належне функціонування музеїв забезпечується відповідною правовою базою як з позицій міжнародного права, так і законодавства абсолютної більшості країн світу. Держави – лідери світового розвитку – дбаючи про власну туристичну інфраструктуру, функціонування якої приносить немалі прибутки, вишукують можливості забезпечення наймодерніших аспектів діяльності музейних закладів як складової цієї інфраструктури. Вони сприяють культурним проектам і грантовим програмам, вигідним для розвитку музейництва, залученню інвесторів і благодійників, підтримують впровадження у музеях найновіших досягнень науки і техніки тощо. Все це важливо для забезпечення